

Z ZAGADNIENÍ KATOLICKIEJ NAUKI SPOŁECZNEJ

ROCZNIKI NAUK SPOŁECZNYCH
Tom XXII-XXIII, zeszyt 1 – 1994-1995

CZESŁAW STRZESZEWSKI
Lublin

ZASADA A PRAWO SPOŁECZNE

W związku z rozwojem nauk o prawach człowieka w katolickiej nauce społecznej szerzej rozważa się zagadnienie zasad społecznych. Zasada społeczna jest nawiązaniem do praw natury św. Tomasza z Akwinu, ale według sformułowania przez Piusa XI w *Quadragesimo Anno* nie są to *prima principia*, lecz naukowo wydedukowane zasady, czego przykładem jest prawo pomocniczości. Zasady społeczne mają równocześnie charakter ontologiczny, prawny i moralny. Są to zasady bytu społecznego wywodzące się z prawa naturalnego. Mają charakter prawny, gdyż wyznaczają zakres praw i obowiązków społecznych. Są więc zasadami moralnymi, gdyż wskazują hierarchię wartości moralnych, zawierają normy moralne, są zasadami powinnościowymi¹.

Z względu na nasilenie pierwiastków moralno-prawnych w zasadach społecznych niektórzy autorzy, i to bardzo wybitni, utożsamiają zasadę społeczną z prawem społecznym. Tak na przykład J. Messner pisze o „prawie pomocniczości”², a F. Utz nazywa tę zasadę „prawem powszechnym i fundamentalnym”³, K. Vasak zalicza „Prawo do solidarności” do trzeciej generacji praw człowieka⁴.

---

¹ „ist eine Norm formuliert” – O. von Nell-Breuning. *Soziallehre der Kirche*. Wien 1977 s. 22; podobnie: J. Krucina. *Dobro wspólne. Teoria i jej zastosowanie*. Wrocław 1972 s. 112; W. Piwoarski. *Zasady społeczne w encyklice Jana Pawła II „Laborem exercens”*. W: Jan Paweł II. *Laborem exercens. Powołany do pracy*. Komentarz pod red. ks. J. Kruciny. Wrocław 1983 s. 93.

² *Das Naturrecht*. Wien 1950 s. 199.

³ *Ethique sociale*. T. 1. Fribourg 1960 s. 201-202.

⁴ *For the Third Generation of Human Rights: the Rights of Solidarity*. Inaugural Lecture.

Najogólniejszym więc określeniem zasad społecznych jest to, że są one zasadami kierowniczymi porządku społecznego. Znaczy to, że w społeczeństwie, które się nimi nie kieruje, nie może być zachowany porządek społeczny, a więc porządek oparty na prawie naturalnym, zgodny z zasadami moralnymi, porządek prawa pozytywnego oparty na zasadach moralnych. Realizacja bowiem zasad społecznych wymaga normy prawa pozytywnego na to, aby uzyskać sankcję publiczno-prawną. Z punktu widzenia moralnego można nazwać zasadę społeczną uporządkowanym dążeniem członków społeczności do wspólnego celu, którym jest dobro wspólne, *bonum commune*.

Nasilenie pierwiastków naturalno-prawnych w zasadach społecznych decyduje o wyróżnieniu ich w prawach człowieka, jak również ich odpowiedników, jego obowiązków. Stawiamy więc tezę, że każda zasada społeczna ma odpowiednik w prawie osobowym człowieka i jego odpowiedniku – obowiązkach człowieka.

W moim podręczniku katolickiej nauki społecznej przyjąłem trzy zasady społeczne za zasady podstawowe, od których pochodzą wszystkie inne. Są to: wolność, pomocniczość i solidarność. Na nich i ich pochodnych oparty jest porządek społeczno-moralny społeczności ludzkiej⁵.

Ponieważ zasada społeczna jest wnioskiem wyprowadzonym z natury człowieka, a zasada ekonomiczna z natury człowieka i kosmosu, stąd ustalone naukowo zasady społeczne wiążą się ze sobą i z każdej zasady można drogą dedukcji wyprowadzić wiele innych zasad. Trudno stąd wskazać zasady podstawowe i szczegółowe wobec ich wielości i możliwości odkrywania nowych zasad, zwłaszcza w miarę rozwoju i coraz większego bogactwa zjawisk społecznych. Z drugiej jednak strony istnieje potrzeba ich uporządkowania hierarchicznego. Najlepszą w tym zakresie metodą jest – sądzimy – wysunięcie na plan pierwszy zasad podstawowych, nie ze względu na prymat ontologiczny czy moralny, lecz ze względu na ich aktualność w płaszczyźnie układu czasowego stosunków społecznych.

Zasady społeczne są bowiem potrzebne jako wskazania naukowe dla porządkowania życia społecznego, a więc ich pierwszeństwo w katolickiej nauce społecznej, jako nauce w dużej mierze praktycznej, zależy od ich aktualności.

Mój wybór w 1985 r. tych trzech podstawowych zasad społecznych potwierdziła Instrukcja Kongregacji Nauki Wiary (§ 73) w kilka lat później. W stosunku więc do propozycji ks. W. Piwowarskiego, zamiast dobra wspólnego wysuwamy wolność⁶, nie dlatego, aby była ona ważniejsza od dobra wspól-

---

Tenth Study Session of the International Institute of Human Rights, 2-27 July 1979.

⁵ Cz. S t r z e s z e w s k i. *Katolicka nauka społeczna*. Warszawa 1985 s. 510.

⁶ Tamże s. 95.

nego, lecz ze względu na jej aktualność zwłaszcza dziś, po długich latach komunizmu i innych totalitaryzmach. Sądzymy, że właśnie dlatego Kongregacja Nauki Wiary wybrała te właśnie trzy zasady społeczne. To, że od nich, a raczej z nich wydedukować można inne zasady społeczne, jest już kwestią wyboru, ale taki wybór, jak wskazywałyby Instrukcja Kongregacji, potrzebny jest dziś ze względów dydaktycznych i praktycznych. Te trzy zasady są bowiem najbardziej potrzebne dla ukierunkowania współczesnego porządku społecznego.

Wszystkie zresztą zasady społeczne są naukowo wydedukowane z natury człowieka, z prawa naturalnego, są wnioskami mającymi na celu, jak to stwierdziliśmy, dobro wspólne. Jest to jednak tak ogólna zasada, podobnie jak miłość i sprawiedliwość, że nie daje bliższych wskazań kierunkujących działalność społeczną człowieka.

Wolność społeczna, to nieskrępowana możliwość wszystkich osób ludzkich, wszystkich członków społeczności dążenia i osiągnięcia dobra wspólnego. Taka definicja jest wyraźnym sformułowaniem prawa człowieka. Jego odpowiednikiem jest obowiązek każdego członka społeczności ludzkiej do nieskrępowania, więcej nawet, do pomocy innym w dążeniu do tego dobra i jego osiągnięciu.

Warunkiem realizacji wolności osobowej i społecznej jest braterska miłość i ukochanie dobra wspólnego. Wolność należy więc nie tylko do wartości ludzkich, ale – jak wskazuje Pius XII – również do wartości religijnych, jako warunek postępu ludzkości na drodze do Boga (*Wigilijne Oędzie radiowe*, 23 XII 1956).

Zasada pomocniczości wskazuje z jednej strony na obowiązek wzajemnej pomocy poszczególnych osób ludzkich i grup społecznych, z drugiej strony na autonomiczność dobra poszczególnych ludzi i grup społecznych. Istnieje więc wzajemny obowiązek pomocy, ale tylko w tym zakresie, w jakim jednostki czy grupy społeczne nie mogą wypełnić swych zadań społecznych, a więc w tym zakresie tylko, w jakim ta pomoc jest konieczna. W zasadzie pomocniczości zawarte jest więc prawo do pomocy jednostkom i mniejszym społecznościom ze strony większych, przede wszystkim państwa, ale również prawo do samodzielności, autonomii osób ludzkich i mniejszych społeczności. Prawa te są źródłem obowiązków lojalności, współpracy nawet podporządkowania się władzy większych społeczności oraz samodzielności, inicjatywy, wydajnej pracy dla dobra wspólnego.

O ile w zasadzie pomocniczości przejawia się przede wszystkim personalizm, o tyle w zasadzie solidarności góruje element dobra wspólnego. Zasada pomocniczości stoi na straży autonomii jednostki i małych grup, jak np. rodziny; zasada solidarności skierowuje działalność człowieka ku dobru wspólnemu.

Jak sama nazwa wskazuje, pomocniczość postuluje wzajemną pomoc podmiotom życia społecznego, ale z poszanowaniem ich odrębności i samodziel-

ności. Solidarność skierowuje wszystkich ku dobru wspólnemu, ale w jego osiągnięciu wymaga wzajemnej pomocy, w reżimie solidarności nikt nie czuje się samotny.

Prawo do solidarności to prawo do pomocy w osiągnięciu dobra wspólnego, prawo do pomocniczości to pomoc w osiągnięciu celów jednostkowych i małych grup bez naruszenia ich autonomii.

Obowiązek solidarności to jednocześnie pomoc w osiągnięciu celów wspólnych, obowiązek pomocniczości to poszanowanie dla dążeń do celów indywidualnych jednostek i małych grup społecznych i pomoc w ich osiągnięciu.

Z tych trzech podstawowych zasad społecznych można wydedukować dalsze zasady, jak demokracji, pluralizmu, organicznej budowy społeczeństwa, kompromisu, decentralizacji władzy państwowej.

Z zasad społecznych można wyprowadzić prawa i obowiązki społeczne. Odwrotnie jednak z praw osobowych człowieka i odpowiadających im obowiązków można wyprowadzić zasady społeczne.

Papież Paweł VI prawo do partycypacji wyprowadza z dążenia człowieka do równości i udziału w zarządzaniu. Dążenia te są zdaniem papieża „wyrazem” godności i wolności człowieka (OA 22). Partycypacja jest więc związana z „podstawowymi prawami osobowymi” wolnością i godnością człowieka. Partycypacja dotyczy wszystkich dziedzin życia społecznego, gospodarczego, politycznego i kulturalnego. Człowiek współczesny, człowiek cywilizacji XX wieku jest bowiem zaangażowany we wszystkie te dziedziny życia społeczeństwa. Partycypuje więc we własności, choćby przez posiadanie tylko dóbr ruchomych, kapitałowych, w przedsiębiorstwie choćby przez pracę i płacę, w dochodzie społecznym przez udział w nim ze strony kapitału czy pracy, przez udział w wydatkach, w życiu kulturalnym jako producent czy konsument dóbr kultury, przez udział w polityce jako sposobie „wykonania chrześcijańskiego obowiązku służby drugim” (OA 46). W ten sposób spełnia więc człowiek obowiązek udziału we wszystkich dziedzinach działalności społecznej i wypełnia prawo do tego udziału, kierując się w życiu społecznym zasadą partycypacji.

Zasada społeczna jest więc pojęciem szerszym niż prawo społeczne. Zawiera bowiem w sobie nie tylko uprawnienie, ale i zobowiązanie, powinność, obowiązek spełnienia określonych zadań społecznych czy przynajmniej ukierunkowanie działalności społecznej ku właściwemu celowi. Ma więc zasada społeczna bardziej charakter praktyczny niż teoretyczny, chociaż jest sformułowana naukowo. Niewypełnienie wskazań zasad społecznych jest, zgodnie z określeniem Jana Pawła II, „grzechem społecznym” (SRS 36), tym różni ją charakter powinnościowy od uprawnienia.

THE PRINCIPLE AND THE SOCIAL LAW

S u m m a r y

The author proves that in view of the development of the science about human rights the Catholic social doctrine considers the issue of social principles at a larger basis. These principles are not *prima principia* in St. Thomas Aquinas' terms, but rather they are drawn from these *prima principia*, as for instance the principle of auxiliaryity. They bear an ontological, legal and moral character. J. Messner calls the principle of auxiliaryity "the law of auxiliaryity", A.F. Utz "the general and fundamental law", K. Vasak includes solidarity in the laws of the third generation. The author thinks that each social principle has its equivalent in the personal law of man and its equivalent in man's duties. Developing his analyses, the author pinpoints that social principles are drawn from man's nature and from the nature of social and economic life. He thinks that on construing the hierarchy of social principles one should take into account the socio-economic context. The author includes in the basic social principles the principle of freedom, auxiliaryity and solidarity.

Translated by Jan Kłós